

Један од повода за писање на ову тему је актуелно обећање о „добивању бесплатних акција које ће вредети 1000 евра“ . Грађани ће према најавама наредних дана добити потврду о власништву над пет акција НИС-а (укупне номиналне вредности од 2500 динара) и 1700 динара, од новца који се у процесу приватизације од 2001. године слио у посебан фонд – приватизациони регистар. О каквој је обмани реч, већини грађана је сада (ваљда) јасно, па ћу ја писати о приватизацији јавних предузећа као најзначајнијем економском процесу у српској транзицији.

Већина јавних предузећа у Србији су почетком 1990. године били веома респектабилни системи, док су данас углавном велики губиташи који послују са застарелом опремом, вишком запослених и са ценама које не покривају ни трошкове пословања. Највећи проблеми са којима се сусрећу наша јавна предузећа су застарелост опреме, вишак запослених, неефикасност, партијско управљање... Њихово реструктуирање је посебно питање и тиме се у овом раду нећу бавити. У Србији 2009. године послује 17 јавних предузећа, која су основала Република и АП Војводина и то су Електропривреда Србије, Електромреже Србије, ПЕУ Ресавица, НИС, Србијагас, Транснафта, Железнице Србије, ЈАТ, Аеродром "Никола Тесла", Путеви Србије, ПТТ саобраћаја "Србија", АД "Телеком Србија", Скијалишта Србије, Србијашуме, Војводинашуме, Србијаводе и Воде Војводине. Поред њих постоје и јавна-комунална предузећа која оснивају јединице локалне самоуправе зарад обављања комуналних послова на нивоу општине, а којих је око 550. Треба истаћи и разлику између државних и јавних предузећа која се код шире јавности некад мешају. Јавна предузећа обављају привредну делатност од јавног интереса, а која су по делатности дефинисана Законом о јавним предузећима или другим, сродним законом или актом, док су државна она предузећа која су у власништву државе, без обзира на то којом се делатношћу баве. Најбитнија карактеристика јавних предузећа је производња и дистрибуција есенцијалних добара и функционисање у јавном интересу.

Постоји мноштво аргумената из економске теорије који се помињу поводом формирања јавних предузећа и ја ћу навести неке. Аргумент у прилог оснивању јавних предузећа у јавном власништву је недовољна ефикасност тржишног механизма у обезбеђивању јавних добара. Приватна иницијатива се слабо испољава у овом подручју делатности. Потребна су значајна иницијална улагања, посебно када је реч о инфраструктурним делатностима. Аргумент у прилог оснивању јавних предузећа јесте постојање привредних грана које имају карактеристике природног монопола. У природне монополе се убрајају електропривреда, железница, водопривреда, дистрибуција природног гаса... Заједничко својство ових делатности је неопходност великих улагања. Да би при релативно ниском нивоу цена остварила довољан износ прихода за покриће високих трошкова пословања, појединачна предузећа у овим привредним гранама морају имати

велики број корисника својих производа и услуга. Стога је нерационално постојање већег броја предузећа која задовољавају исте потребе, јер онда ниједно од њих није довољно велико да ужива ефекте економије обима. Економија обима представља уштеду и смањење трошкова услед пораста обима производње. Зато је економски нерационално било какво решење осим монопола, али је боље да то буду јавно контролисани монополи, него приватни монополи, где би приватник био вођен искључиво профитом.

Следећи аргумент за постојање јавних предузећа је могућност вођења економске политике, јер се управљањем јавним предузећима може утицати на решавање проблема целе привреде. Зато се јавним предузећима приписују и шири социјални циљеви као што су отварање нових радних места или спречавање раста незапослености. Такође, и одбрамбени разлози и производња у војној и наменској индустрији могу бити оправдање за оснивање јавних предузећа. Питање приватизације овог сектора је од великог значаја за привреду Србије и њене грађане јер јавна предузећа имају огроман значај у Србији, који произилази из неколико основних чињеница:

1. Из самих делатности у којима су она основана. Већ сам истакао да су то делатности од виталног значаја, попут телекомуникација, железница, енергетика, низ комуналних служби, водопривреда, шумарство... Очигледно је да су то услуге и производи који су од суштинског значаја за становништво, па је њихово обезбеђивање по прихватљивим ценама неопходно за нормалан живот. За подмирење тих услуга често нема алтернативног начина, јер је већина јавних предузећа или у монополском или макар у доминантном положају на тржишту.
2. Из снаге и величина јавних предузећа. Број запослених у јавним предузећима је око 9 одсто од укупно запослених, укупан приход био је око 14 одсто, а губитак чак 40 одсто укупних губитака у привреди Србије. Као показатељ њихове величине навешћу и пример ЕПС-а у ком ради 35000 радника, који на инфлацију и раст производње утиче са чак 10 одсто (када се повећа цена струје за 10 одсто, инфлација расте за 1 одсто, а слично је и са растом производње).
3. Услуге јавних предузећа су неизбежан и значајан инпут за сва друга предузећа, па је јасно да контрола над јавним предузећима обезбеђује контролу и над целокупном привредом једне земље.

Приватизација представља процес промене власништва из друштвеног и државног, односно јавног власништва у приватно. Постоје различити модели приватизације, а и Србија их је неколико променила. Сваки од модела има низ својих посебности, предности и мана, али ја ћу их само набројати, а детаљније анализирати пожељан модел приватизације јавних предузећа. Модели приватизације су инсајдерска (интерна) приватизација, (која је у Србији била на снази до 2001) у којој највећи део акција припада радницима фирми које се приватизују. Затим масовна, ваучерска приватизације где највећи део власништва компанија припада свим грађанима и модел већинске продаје (који је у Србији важећи од 2001) када се продаје већински део капитала путем тендера или аукције.

У Србији је извршена продаја два веома вредна јавна предузећа (највреднијих након ЕПС-а) и укратко ћу подсетити на начин на који је то извршено. Приватизација Телекома Србије остварена је 1997. преко Фонда за развој. Продајом 49 одсто Телекома италијанско-грчком конзорцијуму добијено је укупно 1,717 милијарди марака. Ова средства су уплаћена у три транше и посредством Фонда за развој у целини распоређена. Међутим, никада није поднет прецизан извештај колико је тачно новца добијено и како је потрошен. У Телекому је било и повратних процеса, подржављења имовине, када је децембра 2002. године држава Србија откупила део власништва италијанског партнера, што значи да је Србија сада власник 80 одсто капитала, а грчка компанија ОТЕ је власник 20 одсто.

Приватизација Нафтне индустрије Србије (НИС) дуго је била једна од најактуелнијих тема у нашој јавности. Овај процес је праћен и променама модела према ком ће се извршити приватизација, јер је дошло до преговора о гасно-нафтном аранжману са Руском Федерацијом, односно Гаспромњефтом. Упркос снажном лобију који се противио овом споразуму, почетком 2008. године потписан је Меморандум, а у децембру 2008 потписан је уговор о продаји 51 одсто НИС-а, као и споразуми о изградњи гасовода и складишта гаса. За 51 одсто капитала НИС-а Србија је добила 400 милиона евра, уз обавезу модернизације НИС-а у износу од најмање 500 милиона евра. Од 1. јануара 2009. овом компанијом управља Гаспромњефт.

Сматрам да приватизацију јавних предузећа треба извршити по следећем моделу:

1. Задржавање већинског власништва државе у износу од 51 одсто. Задржавање већинског власништва државе сматрам неопходним због свега наведеног у раду, а везано за њихову важност и могућности за утицај на целокупни привредни развој.

2. Продаје дела капитала у износу од 19 одсто. Продаја дела капитала је неопходна, јер су овим предузећима потребне велике инвестиције. Продајом дела компаније дошло би се до новца, који се може усмерити у развој компаније или за неке друге инфраструктурне пројекте, али никако тај новац не треба да иде у буџет, у потрошњу, као што је сада случај. Улазак великих инвеститора допринео би развоју компанија, донео би нове технологије, али и подигао рејтинг земље на листама које мере карактеристике земаља и њихову привлачност за инвестиције. Продаја 19 одсто капитала би могла на неки начин бити и модификована у случају великих „гринфилд пројеката“ који подразумевају изградњу потпуно нове инфраструктуре и постројења од стране приватног инвеститора или заједничка улагања приватног и јавног сектора. Тада би инвеститор кроз изградњу нових постројења постао власник дела компаније, али овај процес тражи потпуну отвореност поступка, веома прецизне уговоре и реалну процену вредности инвестиције, али и саме компаније.

3. Бесплатне поделе акција грађанима који у процесу приватизације нису добили акције (15 одсто) и запосленима, бившим запосленима и пензионерима јавних предузећа (15 одсто). Ову ставку сматрам неопходном због обезбеђивања минимума праведности процеса приватизације, јер би на овај начин највећи број грађана дошао до акција вредних компанија и обезбедила би се макар минимална социјална сигурност. Ово би имало и низ позитивних пропратних ефеката, јер би се допринело развоју берзе и тржишта капитала, власници акција би постали обучени и за друге трансакције на берзи, а постали би заинтересовани и за судбину предузећа и осећали би већу лојалност према тим компанијама.

Још једном да нагласим да је овде реч само о јавним предузећима које оснива Република Србија или аутономне покрајине. За локална-комунална предузећа треба применити модел продаје стратешком партнеру, али у износу до максимум 50 одсто власништва. Мислим да је важно да новац од продаје тих локалних-комуналних предузећа, као и преостали део капитала, припадне локалној самоуправи, које би тај новац могле користити искључиво за инфраструктурне пројекте значајне за ту средину. На самом крају треба истаћи да уз процес приватизације на овај начин треба извршити потпуну деполитизацију у јавним предузећима, која се сада сматрају партијским пленом, конкурсом изабрати људе на руководећа места, који би били вредновани према резултатима. Наравно, целокупан процес приватизације би био потпуно јаван, праћен од најшире, али и од стручне јавности и сви би имали могућност да прате услове под којима се тендери расписују и понуде који би пристигле.

Мислим да предвиђени модел обезбеђује одређену (додуше недовољну имајући у виду

нашу економску ситуацију) количину новца, обезбеђује инвестиције, социјалну сигурност и праведност. Али што је можда и најважније, оставља могућност држави да води развојну политику тиме што јој основне полуге економске моћи неће измигољити из руку, чиме се обезбеђује економска, социјална, па и безбедносна сигурност земље. Важно је нагласити да је овај процес пред нама и да у великој мери од грађана и њиховог избора зависи на који начин ће бити спроведен.